

Рэкамендацыі для падрыхтоўкі да экзаменацыйнага пераказу па беларускай мове

Экзамен - гэта заўсёды выпрабаванне, якому павінна папярэднічаць сур'ёзная, грунтоўная падрыхтоўка. Пачынацца яна павінна загадзя, бо трэба не толькі паўтарыць правілы арфаграфіі і пунктуацыі, але і навучыцца працаваць з тэкстамі.

Большасць вучняў памылкова лічаць, што галоўнае - перадаць тэкст як мага бліжэй да арыгіналу. Між тым зусім не трэба імкнуцца пераказаць тэкст "слова ў слова", важна выявіць галоўную думку (ідэю) твора ці ўрыўка, раскрыць яе праз перадачу зместу ў пэўнай паслядоўнасці, захоўваючы моўныя і стылёвыя сродкі ў адпаведнасці з ідэйна - мастацкай задачай зместу. Такі падыход дазваляе вучням выявіць свае творчыя магчымасці, а галоўнае - пазбегнуць цяжкасцей ў напісанні. Так, амаль заўсёды можна замяніць сінонімам ці блізказначным слова, у напісанні якога вы сумняецеся. Можна нават прапусціць слова, словазлучэнне, пэўную сінтаксічную канструкцыю, калі не памятаеце дакладна, як афармляць яе на пісьме (зразумела, такі пропуск магчымы толькі тады, калі ён не разбурае сказ, не робіць выказванне незразумелым). Можна змяніць парадак слоў у сказе, "падагнаць" яго пад правіла, якое вы ведаеце дакладна. Нарэшце можна перабудаваць сказ (напрыклад, складаны бяззлучнікавы ў складаназлучаны ці складаназалежны, простую мову замяніць ускоснай, з аднаго складанага сказа зрабіць некалькі простых і г.д.) Словам, знайсці аптымальны варыянт перадачы зместу тэксту і лепшага яго афармлення. Гэта задача пад сілу падрыхтаваным да такога віду творчай працы, як пераказ.

Падрыхтоўка да экзамену ў форме пераказу мае сваю спецыфіку. Якаснае напісанне работы патрабуе даволі высокага развіцця слыхавой і зрокавай памяці. Пры самастойнай падрыхтоўцы пасля таго, як напішаце пераказ і праверыце яго, вярніцеся да тэксту, прааналізуйце найбольш цяжкія напісанні, растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку, адзначце магчымую пунктуацыйную варыянтнасць. Для таго, каб вашы веды былі больш трывалымі, а ўменні дасканалымі, пасля кожнага практычнага задання выконвайце работу над памылкамі. Гэта найбольш дзейсная прафілактыка памылак: вы прааналізуеце моўную з'яву, успомніце адпаведнае правіла, самастойна падбераце прыклады на гэта правіла - словам, асэнсуеце, чаго вы не ведаеце і на што трэба яшчэ раз звярнуць увагу. Усе пытанні, якія узнікаюць у вас пры працы з тэарэтычным матэрыялам, практыкаваннямі, тэкстамі, абавязкова занатоўвайце, каб потым задаць іх на кансультацыі, якая звычайна праводзіцца напярэдадні экзамену

Як трэба пісаць пераказ?

Пры першым чытанні слухайце тэкст уважліва. Звярніце ўвагу, які тып маўлення ўласцівы яму, асаблівасці якога стылю мовы вам неабходна перадаць. Сфармулюйце для сябе тэму і галоўную думку тэкста (пра што вам трэба расказаць, што апісаць, над чым паразважаць і да якога вываду прыйсці)?

Калі тэкст чытаецца другі раз, вы можаце рабіць якія – небудзь паметкі:

апорныя словы і спалучэнні слоў, змест прастай мовы і інш. Пры неабходнасці экзаменатар звычайна тлумачыць некаторыя словы і выразы або нават запісвае іх на дошцы (як правіла, гэта словы іншамоўнага паходжання, якія рэдка ўжываюцца, або словы з лексікі абмежаванага ўжытку: прафесіяналізмы, дыялектызмы, устарэлыя словы).

Цяпер вам трэба пераказаць тэкст. Спачатку пішыце так, як вам запомнілася. Затым загляніце ў запісы, зробленыя падчас другога чытання, і ўнясіце патрэбныя змяненні, дапаўненні. Прачытайце, што ў вас атрымалася; пры гэтым сачыце за тым, каб выказванне вызначалася паслядоўнасцю, лагічнасцю, каб не было сказаў, сэнс якіх цяжка або ўвогуле нельга зразумець (няправільна пабудаваны сказ, прапушчана слова, няўдалы парадак слоў і г.д.). Калі трэба, перабудоўвайце сказы, замяняйце ці перастаўляйце словы. Прачытайце тэкст яшчэ раз, звяртаючы ўвагу на тое, ці ўдала вы падзялілі яго на абзацы. Пры наступным чытанні праверце напісанне слоў і пастаноўку знакаў прыпынку. Важна асэнсаваць, для чаго патрэбны той ці іншы знак прыпынку (што ён раздзяляе ці выдзяляе) і які знак павінен стаяць у кожным канкрэтным выпадку (калі вы не ўпэўнены, лепш перабудаваць сказ такім чынам, каб знак прыпынку не выклікаў у вас пытанняў).

Некалькі хвілін адпачніце, а потым перапісвайце работу на чыставік. Старайцеся не рабіць выпраўленняў і пісаць разборліва, думайце над кожным пераносам.

Прачытайце тэкст яшчэ раз. Зверце чыставік з чарнавіком (ці не прапусцілі якое – небудзь слова, знак прыпынку, ці не забыліся выдзеліць абзац). Калі дазваляе час, крыху адпачніце і потым яшчэ раз прачытайце сваю работу так, як чыталі чарнавік.

Як відаць, самаправерка пісьмовай работы – справа складаная і не менш адказная, чым напісанне самой работы.

Ацэнка творчых работ вучняў, у тым ліку і пераказаў

Бал	Змест і моўнае афармленне	Пісьменнасць
1	Больш, чым на 2 балы	Больш, чым на 2 балы
2	8 - 8	Ад 7/2 да 10/1 і 10 граматычных памылак
3	7 - 7	0/8, 1/7, 2/6, 3/5, 4/4, 4/3, 5/3, 6/0, 6/1, 6/2, 7/1 і 7 граматычных памылак
4	6 - 6	0/7, 1/6, 2/5, 3/4, 4/3, 5/1, 5/2, 6/1 і 6 граматычных памылак
5	5 - 5	0/6, 1/5, 3/3, 4/2, 2/4, 5/0, 5/1 і 5 граматычных памылак
6	4 - 4	0/5, 1/4, 2/3, 3/2, 4/0, 4/1, 4/2 і 4 граматычныя памылкі
7	3 - 3	0/4, 1/3, 2/1, 2/2, 3/0, 3/1 і 3 граматычныя памылкі
8	2 - 2	2/0, 1/1, 1/2, 0/2, 0/3 і 2 граматычныя памылкі
9	1 - 1	1/0, 0/1 або 3 папраўкі і 1 граматычная памылка
10	0 - 0	0/0, 1/0 (нягрубая памылка), 0/1 (нягрубая памылка)

Рэкамендацыі для падрыхтоўкі да экзаменацыйнага дыктанта па беларускай мове

Сучасны адукацыйны працэс наладжваецца на аснове арыентаванага на асобу навучання мове. Пры гэтым у цэнтры вучэбнага працэсу – вучань як носьбіт мовы, яе творца, суб'ект, які карыстаецца мовай як інфармацыйным, інтэрактыўным сродкам. Таму пры падборы экзаменацыйных тэкстаў для дыктантаў улічваюцца не толькі моўныя вартасці, але і іх адукацыйнае, пазнавальнае і выхаваўчае значэнне. Якаснае напісанне работы патрабуе даволі высокага развіцця слыхавой і маторнай памяці.

У асноўным у тэкстах вытрымліваецца неабходная колькасць арфаграм і пунктаграм, у дастатковай меры прадстаўлены характэрныя для беларускай мовы асаблівасці арфаграфіі, фанетыкі, марфалогіі і сінтаксісу. У тэкстах захаваны аўтарскія знакі прыпынку, бо яны маюць важнае значэнне для разумення напісанага, для ўспрымання сэнсавых адносін паміж членамі сказа і часткамі складаных сказаў. Аднак гэта не выключае варыятыўнасці пастаноўкі некаторых знакаў, калі ўжыванне той ці іншай пунктаграмы не супярэчыць правілам сучаснай беларускай пунктуацыі. Захаваны аўтарскія працяжнікі: а) у няпоўных сказах: У векавой алеі - зацішак і прахалода. (Я. Крамко); б) паміж дзейнікам і выказнікам з адмошнай часціцай не: Гісторыкі - не садоўнікі і не батанікі. (Г. Кісялёў); пры адасобленых членах сказа: Мы ведаем, што ў многіх краінах бытуе звычай - прасіць дарагога госця пасадзіць на памяць дрэўца. (К. Кірэенка); у складаназлучаных сказах перад злучнікам і, калі другая частка паказвае вынік, рэзкае супрацьпастаўленне, нечаканае далучэнне: Нахінуў галіну - і вось дзіва: на многіх кветках і пад лісцямі прыстасаваліся начаваць пчолы. (Я.Крамко)

У многіх складаназлучаных сказах пакінута перад злучнікам і аўтарская коска: Нап'ешся новым карцом сцюдзёнай вады, і запахне бярозавым сокам. (І. Грамовіч); Падзьме вецер, і яны (галіны) стукаюцца адна аб адну і меладычна звяняць (з часопіса "Родная прырода". У такіх выпадках умовай для пастаноўкі таго ці іншага знака прыпынку можа служыць інтанацыя: павышэнне голасу і працяглая паўза на месцы працяжніка і адсутнасць павышэння голасу, інтанацыя пералічэння пры пастаноўцы коскі паміж часткамі складаназлучанага сказа. Выклікае пэўныя цяжкасці і пастаноўка коскі паміж аднароднымі азначэннямі, калі яны эпітэты: лёгкаю, цёплаю смугою засціраліся ціхія далечы. Напрыклад: Гэта добрае, яснае сонейка выклікала травінку да жыцця. (Я.Колас)

Дзеля зручнасці ў карыстанні ў зборніку экзаменацыйных матэрыялаў адной зорчай пазначаны тэксты для класаў з паглыбленым вывучэннем беларускай мовы і літаратуры, дзвюма - для агульнаадукацыйных і профільных класаў, трыма - для класаў тэхналагічнага профілю.

Ацэнка тэкставага дыктанта

Бал

Колькасць дапушчаных памылак

- 1 Больш, чым на 2 балы
- 2 10/0, 9/1, 9/0, 8/2, 8/1, 7/2, 6/4, 6/3, 5/5, 5/4, 4/6, 4/5, 3/7, 3/6, 2/8, 2/7, 1/9, 1/8, 0/10, 0/9
- 3 8/0, 7/1, 7/0, 6/2, 6/1, 6/0, 5/3, 5/2, 4/4, 4/3, 3/5, 3/4, 2/6, 2/5, 1/7, 1/6, 0/8, 0/7
- 4 5/0, 5/1, 4/2, 3/3, 2/4, 1/5, 0/6
- 5 4/0, 4/1, 3/2, 2/3, 1/4, 0/5
- 6 3/0, 3/1, 2/2, 1/3, 0/4
- 7 2/0, 2/1, 1/2, 1/1, 0/3, 0/2 або 4 выпраўленні на месцы арфаграм ці пунктаграм
- 8 1/0, 0/1 або 3 выпраўленні на месцы арфаграм ці пунктаграм
- 9 1*/0, 0/1* або 1 – 2 выпраўленні на месцы арфаграм ці пунктаграм (* - нягрубая памылка)
- 10 0/0, чыста, без выпраўленняў

Заўвага:

Пры праверцы дыктоўкі 2 выпраўленні на месцы арфаграм ці пунктаграм лічацца за 1 памылку.

Нягрубыя памылкі лічацца за паўпамылкі; памылкі, якія паўтараюцца (колькі б іх ні было), лічацца за адну.

Першыя 3 аднатыпныя памылкі лічацца за адну, кожная наступная памылка залічваецца як самастойная.

Калі ў адным неправяраемым слове дапушчана некалькі памылак, то ўсе яны лічацца за адну.

“0” балаў ставіцца, калі вучань прысутнічаў на ўроку, але дыктант не пісаў (акрамя тых, хто не вывучае мову).

ПАВАЖАНЫЯ ВЫПУСКНІКІ!

На экзамене па беларускай мове вам прапаноўваецца напісаць пераказ, які дазволіць праверыць розныя бакі вашай моўнай і маўленчай падрыхтоўкі.

Для паспяховага напісання экзаменацыйнай работы вам рэкамендуецца наступны парадак дзеянняў:

- уважліва праслухайце тэкст і вызначце асноўную думку;
- падумайце, да якога стылю мовы і тыпу маўлення належыць тэкст;
- абавязкова складзіце рабочы план пераказу;
- абазначце для сябе, якія моўныя сродкі найбольш неабходны для раскрыцця асноўнай думкі;
- аднавіце ў памяці тэкст з улікам стылю, тэмы, асноўнай думкі, тыпу маўлення;
- пры напісанні чарнавога варыянту памятайце пра пабудову тэксту, яго лагічнасць, дакладнасць, паслядоўнасць, пра лексічнае і сінтаксічнае багацце мовы, не скажайце факты, плаўна пераходзьце ад адной часткі да другой;
- прачытайце чарнавы варыянт і падумайце, ці неабходна унесці дапаўненні ў змест і выкарыстаць больш удалыя моўныя сродкі, ці трэба недзе перабудаваць сказы, каб пазбегнуць беднасці і аднастайнасці канструкцый;
- праверце пераказ з улікам арфаграфічных і пунктуацыйных нормаў;
- прыступайце да чыставаго варыянту пераказу.

ПЕРАКАЗ АЦЭНЬВАЕЦЦА ДЗВІЮМА АДЗНАКАМІ:

ПЕРШАЯ - за змест і моўныя веды;

ДРУГАЯ - за арфаграфічныя, пунктуацыйныя і граматычныя навыкі.

**ПЕРАД ЭКЗАМЕНАМ СУПАКОЙЦЕСЯ, НЕ ХВАЛЮЙЦЕСЯ. УСЮ
ЎВАГУ ЗВЯРНИЦЕ НА ТЭКСТ, НА ЭМАЦЫЯНАЛЬНЫ БОК
ВЫКАЗВАННЯ.**

НЕ СПЯШАЙЦЕСЯ Ў НАПІСАННІ ПЕРАКАЗУ!

ВЕЛЬМІ ЎВАЖЛІВА ПРАВЕРЦЕ СВОЙ ЧЫСТАВЫ ВАРЫЯНТ!

ПОСПЕХУ ВАМ!